

LEVENSVERHAAL VAN MIJN VOORoudERS Vervolg

Versie van 25 februari 2024

Copyright © 2018 Bureau Bio-redactie, All rights reserved

AUTEUR: MONIEK NOOREN
HET VERHAAL VAN MIJN VOORoudERS VAN VADERS ZIJDE
VANAF 1575-1650 TOT 1814

Negen tot en met vijf generaties terug; vanaf Jan Frans Wouter Nooren (*ca1625-†ca.1680:
tussen 1673 en 1682)
tot en met:
Adriaan Aarnout Nooren (*1764 – 1847) en Johanna Jacobus Leijten (*1769-1847)
(ouders van Jacobus-Koos Nooren)

*Voor wie hier begint te lezen: de inleiding van deze familiebiografie is geplaatst voor het verhaal van mijn
voorouders van moeders zijde!*

*Een TIP voor de snellezers: de CONTEXT-afnemen's kun je gemakkelijk overslaan. Je mist dan wel de
inkleuring van tijd en locatie.*

Voorspoed en tegenspoed in West-Brabant; in de 17de en 18de eeuw

1

De zeventiende eeuw valt ongeveer samen met de zogenaamde Gouden Eeuw. De noordelijke Nederlanden, die samen de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden vormden, maakten een bloeiperiode door op gebied van handel, wetenschap en kunsten. Een tijd van voorspoed en welvarendheid voor velen in de Republiek. voor de zeer rijke kooplieden, de 'aanzienlijken' en 'gegoeden', de ambachtsslui en loonarbeiders. Een deel van de arme burgers mocht 'een graantje meepikken'. Onder dat graantje is te verstaan: de liefdadigheid van de rijken.

Ik associeer de Gouden Eeuw met Amsterdam - glinsterend goud en zwart, met veel rode kruisjes. De zwarte rand staat voor rouw: door uitbuiting, oorlogen en slavernij. Rode kruisjes maken deel uit van het logo van de gemeente – maar betekenen toch 'verboden toegang' – dus uitsluiting van onbevoegden?

De Gouden Eeuw had een keerzijde. Goud blonk vooral in de noordelijke Nederlanden – en in de koloniën - in de zakken, huizen en scheepskisten van de rijke kooplieden, nauwelijks in de zuidelijke Nederlanden. De minder fortuinlijken van het 'gewone volk' moesten in de zeventiende eeuw allerlei tegenspoed en dramatische toestanden zien te overleven. Uitbuiting en slavernij, levensbedreigende oorlogen, honger.

Mijn voorouders van vaders zijde waren in de 17de eeuw - zoals de voorgaande generaties - pachter-boeren in West-Brabant, in de streek ten noorden van Breda: op de overgang van noordelijke en zuidelijke Nederlanden. Veilig voor stormvloed.

De voorspoed van deze eeuw – de economische groei werd mede mogelijk door vernieuwingen in de landbouw.¹ Vanaf de late vijftiende eeuw kon de bevolking in de Nederlanden en in Europa toenemen. De graanprijzen stegen. Het belangrijkste gewas was rogge. Brood werd de hoofdcomponent van de voeding. In de vroege zestiende eeuw waren de graanopbrengsten in Nederland zo gering dat maar een klein overschot op markten kon worden verkocht. In de natte kustprovincies in het westen en noorden werd vervolgens de afwatering verbeterd.

Droogmakerijen werden mogelijk door financiële investeringen van landheren: de grootgrondbezitters. Zo kwam er vruchtbaar land bij en namen de opbrengsten van land- en

tuinbouw en de handel snel toe – voorlopig genoeg voor een groei van de bevolking en de economie.

In de drogere zanderige provincies in het zuiden en oosten gebeurde dat niet. Landbouw en handel stagneerden daar: door verwoestende militaire activiteiten tijdens de Tachtigjarige Oorlog, de zeer uitgestrekte woeste gronden en het gemeenschappelijke beheer over de esgronden.

Ongeveer halverwege de zeventiende eeuw begon de agrarische depressie die uiteindelijk alle boeren in Europa trof en tot halverwege de achttiende eeuw duurde.

Hoe hebben daar - nabij Breda, mijn Nooren voorouders in de zeventiende en achttiende eeuw geleefd – in voorspoed en tegenspoed? Eerst te Hoogenputh in Overveld. Rond 1662-1670 maakte een van de verre grootvaders de overstap naar de Grote Hoeve te Burgst, op ongeveer 2 km afstand in zuidoostelijke richting. Het oude boerenlandschap is hier grotendeels in de 20ste eeuw door verstedelijking opgeslokt.

Foto Grote hoeve in 2019

Tussen Overveld en Burgst zijn de nieuwbouwwijken Breda Noord-West- en Kroeten ingericht. De Grote hoeve bestaat nog en maakt nu deel uit van de Haagse Beemden, natuurgebied van Staatsbosbeheer. De oude woonboerderij – deels daterend uit de 17de eeuw – is in 2021 als kleine zorginstelling in gebruik genomen.

De moeder van mijn voorvader Jan Frans Wouter Nooren heeft lange tijd, vanaf 1632, als weduwe het bedrijf te Hoogenputh beheerd. Zijn vrouw zou vervolgens het scepter zwaaien op de Grote Hoeve en haar

schoondochter en achter schoondochter na haar! Deze reeks van sterke aangetrouwde vrouwen en weduwen Nooren verdiende extra aandacht: Maeijcken Stevens, Maeijcken Hagaerts, Geertruij Eyckmans en Cornelia van der Veecken. Ze zorgen voor wat tegengewicht: het lijkt immers alsof er in de Nooren gezinnen van voor de achttiende eeuw alleen zonen en geen dochters werden geboren. Overigens lijkt het ook alsof ze aldoor maar weinig kinderen kregen tot rond 1800 ! Dat was natuurlijk niet zo – het is een vertekening onder meer door gebrek aan een bevolkingsregister. In oudere kerkregisters, doop-, trouw- en begrafenisboeken zijn wellicht nog namen van dochters en vroeg overleden kinderen te achterhalen. Van die registers zijn er veel verloren gegaan en wat er bewaard is gebleven is slecht leesbaar.

Mijn bronnen voor dit verhaal, de 17de -eeuwse – en oudere – documenten, zijn vooral testamenten en gaan over de erfenis. Dus over zónen; de mánnelijke erfgenamen. Dochters erfden destijds niets. De weduwen komen soms wel in beeld als tijdelijke vruchtgebruikers en beheerders.

De achttiende eeuw is vol van maatschappelijke veranderingen: het is de Eeuw van Verlichting of Eeuw van de Rede. Of: de tijd van pruiken en revolutie. Komen mijn voorouders ook in beweging? Jawel - in 1791 verliet mijn directe voorouder Adriaan Aarnout Nooren de Grote Hoeve om een bierbrouwerij te beginnen in Princenhage.

...CONTEXT: Gouden Eeuw, Tachtigjarige Oorlog; ontstaan van Republiek (protestants) en Spaanse (katholieke) Nederlanden

De economische bloei begint in 1602, het jaar waarin de VOC (Verenigde Oostindische Compagnie) was opgericht, of toch in 1609, het beginjaar van het Twaalfjarig Bestand. De Tachtigjarige oorlog (1568-1648) kende rustige periodes. Tot het einde van dit bestand in 1621

groeide de economie vrijwel ongehinderd. Daarna was in sommige sectoren sprake van stagnatie, in andere van groei.

De Gouden Eeuw overlapt met de Tachtigjarige oorlog) de eerste van de Engels-Nederlandse zeeoorlogen (van de vier tussen 1652 en 1784) en de Frans-Nederlandse of Hollandse Oorlog (1672-1679). En dan was er ook nog de Dertigjarige Oorlog (1618-1648) die zich echter wel grotendeels op het grondgebied afspeelde van het Heilige Roomse Rijk ten oosten en zuiden van de Lage Landen. De snelheid en hevigheid van de 'gouden' economische bloeiperiode van de Republiek zijn tamelijk uniek in de geschiedenis. De Republiek nam tegelijkertijd ook – via de VOC - in de wereld een vooraanstaande positie in. In de geschiedenis ging men de Gouden Eeuw beschouwen als een nieuwe fase in de ontwikkeling van de Europees-westerse beschaving. Ze heeft intussen echter vanwege haar schaduwzijden veel discussie opgeroepen.

De Tachtigjarige Oorlog leidde tot het ontstaan van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden: het begin van de Nederlanden als onafhankelijke staat. De eerste fase was een opstand, een burgeroorlog. Na 1576 groeiden de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden uit elkaar, doordat de Reformatie zich in het noorden beter wist te handhaven dan in het zuidelijke deel. Het bestuur werd uitgeoefend door de Raad van State. Vanaf 1581/1588, de vorming van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden in het noorden, veranderde de opstand in een oorlog tussen twee staten: de Republiek tegen de Habsburgse Nederlanden of Zeventien Provinciën die zich vanaf 1581 Spaanse Nederlanden noemden en bestuurd werden vanuit Brussel en Madrid.

De noordelijke gewesten verklaarden zich in 1581 met het Plakkaat van Verlatinghe onafhankelijk van Habsburg en nemen deze naam aan. Openlijke uitoefening van de katholieke godsdienst was daar vanaf 1581 niet meer toegestaan, vaak stonden er flinke straffen op. De Staten-Generaal stelden de beoogde erfgenaam van de Franse troon, de hertog van Anjou, aan als soeverein vorst ("vorst en heer der Nederlanden"). Dit gebeurde op aandringen van Willem van Oranje, die voorstander was van een meer gematigde godsdienstpolitiek. Onder leiding van Willem van Oranje, kwamen 'de Nederlanden' in opstand tegen het Spaanse Rijk onder koning Filips II. De opstandelingen hoopten natuurlijk dat Frankrijk zich als traditionele vijand van Spanje in de oorlog zou mengen.

De voornamelijk rooms-katholieke zuidelijke gebieden die onder andere Maurits van Oranje veroverde voor de Republiek, werden Generaliteitslanden genoemd. Zij dienden – tot in 1795 - als bufferzone en als Staatse koloniën die werden uitgebuit met zware belastingen. Katholieken werden gedoopt als tweederangs burger. Staats-Brabant was een van de Generaliteitslanden.

1581-1637: De Spaanse Nederlanden en de strijd om Breda

Breda is afwisselend in Spaanse en Staatse handen: Spaans tot 1576; dan Staatse tot 1581; weer Spaans tot 1590. Opnieuw Staatse en voor de laatste keer Spaans 1625 tot 1637. In 1624 /1625 werd Breda langdurig belaagd door Spaanse troepen onder leiding van Spinola. De stad werd omsingeld en moest zich na een beleg van 11 maanden op 2 juni 1625 overgeven vanwege het gebrek aan voedsel onder de burgerbevolking en de uitzichtloosheid.

1637: Brabant en Breda komen definitief in Staatse handen.

1648: Vrede van Münster en einde van de Tachtigjarige Oorlog

In 1648 werd te Münster een verdrag gesloten tussen Spanje en de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. Als grens tussen de Republiek en de Zuidelijke Nederlanden werd de toenmalige frontsituatie tussen het gebied van de Nederlandse opstandelingen en dat van de Spanjaarden vastgelegd. De Republiek werd als soevereine staat erkend. Het Nederduits-Gereformeerde geloof werd de 'staatskerk' van de Republiek. Alle goederen van de Rooms-Katholieke Kerk vervielen aan de overheid; kerken, kapellen, kloosters en andere bezittingen. In de kerken werden protestantse diensten gehouden en rooms-katholieken moesten vanaf 1648 en tot 1795 gebruikmaken van 'schuil-' of 'schuurkerken'. Ze mochten kerkdiensten houden, maar niet in gebouwen die aan de buitenkant als kerk herkenbaar waren.

Voor Overveld en Burgst waar de Noorens woonden waren de Sint-Martinuskerk in Princenhage

en de Gertrudiskapel in Prinsenbeek het meest dichtbij. Tussen 1648 en 1650 werd in Princenhage een schuurkerk neergezet. Rond 1800 werd de Sint Martinuskerk door de overheid weer aan de katholieken gegeven, die in Princenhage de meerderheid bleven vormden.²

Maeijcken Cornelis Stevens – vanaf 1632 weduwe Frans Wouter Frans Nooren

We stappen voor deze vrouw een stukje terug in de tijd. Overigens: de naam Maeijcken of Maaïke is afgeleid van Maria en was destijds populair bij katholieken. Maeijcken Cornelis Stevens zal rond 1600-1605 zijn geboren. De achternaam Stevens kwam al vóór 1500 redelijk vaak voor in zuidelijk Nederland – ook rond Breda -, in België en zuidelijk Engeland. Vervuit het meest algemeen was de naam destijds in Frocester, Gloucestershire, Verenigd Koninkrijk. Dat is ongeveer 50 km ten noordwesten van Heddington en het International Meditation Centre waar ik regelmatig naar toe ga. Tjee...

Maar goed, Maeijcken Cornelis Stevens had ten minste vijf kinderen met haar man, Frans Wouter Frans Nooren; en die zijn tussen 1625 en 1632 geboren. Zij moet het vanaf 1632 zien te redden als weduwe met vijf kleine kinderen op de boerenbedoening Hoogenputh te Overveld.³ Dat krijgt ze voor elkaar – tien jaar lang. Jan Wouter Frans, geboren rond 1570, de oudste broer van hun vader, trad op als voogd van de vaderloze ‘weeskinderen’ en beheerder van hun erfgoed. In 1642 op 15 februari, hertrouwde Maeijcken met Jacob Jacobs Gestelaars de Jonge. Waar zou dat huwelijk zijn ingezegend? Misschien in de Gertrudiskapel in Prinsenbeek? De weduwe en bruid is ongeveer 37- 40 jaar oud; ruim tien jaar ouder dan de 26jarige bruidegom Jacob. Wat zou hier de doorslag hebben gegeven? De liefde? Maeijcken heeft wel gewacht tot haar oudste zoon 17 of 18 was. In 1642 of 1643 verkochten de kinderen Nooren-Stevens hun deel van de huisraad, de oogst en de boerenbedoening Hoogenputh. Een deel van het zaai- en weiland van Hoogenputh en aan de Nieuwveerseweg (in Overveld) verhuurden zij aan hun stiefvader. Bovendien gaven zij hem een lening van 200 gulden. Moeder Maeijcken kreeg voor ‘de kost’ van de twee jongste Nooren-Stevens kinderen – 10 en elf jaar oud - een toezegging van jaarlijks 36 gulden.

Overigens: begin 1643, verkochten ook de kinderen van hun oom, de middelste zoon van Wouter Frans, hun onroerende goederen, en een stede met landerijen op Hoogenputh. Echter, de oudste zoon bezat in 1658 toch nog een boerderij te Overveld aan de Hoogenputh; daar overleed hij namelijk in 1658.

Deze beschrijvingen van bezittingen in de oude documenten zijn zo te verstaan, dat deze drie zonen van de voorvader Wouter Frans Nooren (geb. ca. 1550) rond 1620 ieder een eigen boerderij bezaten, een woonhuis en onroerende goederen te Hoogenputh. Een boerderij die zij als zelfstandig erfgoed aan hun nazaten konden doorgeven. Dus hadden twee van de broers ieder voor zich – tussen 1580 – 1630 – een eigen hoeve naast dat van hun vader gesticht? Alleen zo valt toch te verklaren dat hun hoeven niet bij het vaderlijk erfgoed van de oudste zoon waren inbegrepen? Vanouds was het erfrecht namelijk gebaseerd op twee uitgangspunten: bloedverwantschap en het vaderlijke erfgoed moest onverdeeld vererven. Een zoon, meestal de oudste, erfde al het onroerende goed. Een weduwe mocht een tijdlang ‘in een huishouding blijven zitten’; via een testament of de erfgenaam kon zij ook het vruchtgebruik krijgen. Dit zou zo blijven tot na de Bataafse Revolutie (het Burgerlijk Wetboek van 1838).

Maeijcken Cornelis moet voor 1654 zijn overleden: Jacob Gastelaars hertrouwde namelijk in 1654.⁴

Gezin Nooren-Hagaerts op de Grote Hoeve te Burgst: vanaf ca.1662

Jan Frans Wouter Nooren (*ca1625 --†ca.1680: tussen 1673 en 1682) en

Maeijcken Adriaen Geerit Hagaerts (*ca1627-†ca.1700 tussen 1696 en 1702)

Ouders van voorvader Frans Jan (of Franciscus Johannes) Nooren landbouwer (van een pachthoeve van Burgst)

Mijn voorvader Jan Frans Wouter Nooren was het oudste kind van het echtpaar Nooren-Cornelis Stevens. Hij is rond 1625 geboren op de boerenhoeve waar zijn ouders leefden; waarschijnlijk te Hoogenputh-Overveld. Dus tijdens het beleg van Breda – enkele kilometers ten noorden van Breda terwijl soldaten de streek onveilig maken. Zeker is dat het vlakbij Overveld gelegen Burgst bij Spinola’s beleg veel schade heeft opgelopen door plunderingen en brand. De

Kleine Hoeve werd in 1630 herbouwd omdat ze in de as was gelegd. Plunderingen van Spaanse soldaten vonden ook na 1637 rondom Breda nog af en toe plaats: er zijn meldingen bekend van nachtelijke rooftochten in 1639 en 1642.

Tot rond 1645 moesten de Noorens, de ouders van Jan Frans en Jan Frans zelf tot hij zo 20 jaar was, zien een normaal leven te leiden als pachter-boeren. Ze moesten ieder winterseizoen ploegen en mesten, daarna zaaien en in de herfst voldoende graan oogsten voor brood op de plank en voor betaling van de pacht. Als katholieken kregen ze ook te maken met discriminatie door protestanten. Wie katholiek bleef was tweederangs burger, kon geen overheidsfuncties uitoefenen, riskeerde onteigening enzovoort. In Brabant, zeker op het Brabantse platteland, bleven echter zoveel mensen katholiek dat het Staats-protestants bestuur ze — min of meer moest ‘gedogen’. Een ‘openlijke geloofsuitoefening’, dus ook het inzegenen van een huwelijk, dopen en een begrafenisplechtigheid ging echter te ver. De Noorens hebben tussen 1576 en 1648 voor het stichten van een gezin waarschijnlijk ‘katholieke tijden’ afgewacht. In die periode trouwden en doopten ze al hun kinderen namelijk - op een enkele uitzondering na - in een Spaanse dus katholieke periode.

Misschien viel het in de zeventiende eeuw ook met het oorlogsgeweld - plunderingen, vernielingen en brandstichtingen door soldaten - wel mee in Hoogenputh en Burgst vanwege de afstand tot Breda. Dat vanaf de late vijftiende eeuw de prijzen van broodgraan en van andere landbouwproducten stegen, was vast gunstig voor de boeren. Maar ja, wanneer in 1648 de agrarische depressie begint, dalen de prijzen van allerlei landbouwproducten, vooral ook van broodgraan. Al met al is het de Noorens gelukt hun leven als katholieke pachter-boeren hun dagelijkse leven op de Grote hoeve redelijk ongestoord voort te zetten, ook na 1648.

Jan Frans Wouter trouwt 1662 – dus in een tijd van vrede. Hij trouwt laat, met 37 jaar. De vader van zijn bruid Maeijcken, Adriaen Geerit Hagens sloot in 1597 een pachtcontract af voor de Grote Hoeve voor twaalf jaar. Jan Frans wordt pachter van diezelfde Grote Hoeve.⁵ Voor hem was de overstap van zijn geboortehoeve te Hoogenputh naar de Grote Hoeve vast een stap voorwaarts wat rijkdom en aanzien aangaat!

De Grote Hoeve was vanouds een forse en rijke hoeve en zo belangrijk dat daar vergaderingen van de Leenhof en Laatbank (een soort Rechtbank) plaatsvonden.⁶

...CONTEXT: 1672 – 1688 Hollandse Oorlog

1672 heet ‘Het Rampjaar’; het was het begin van de Hollandse Oorlog.

“Het volk is redeloos, de regering radeloos en het land reddeloos”, zo luidt een gezegde over dit Rampjaar. De Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden wordt aangevallen door Frankrijk, Engeland en de bisdommen Münster en Keulen. Na 1672, volgde een periode van relatieve economische neergang en was de Gouden Eeuw over haar hoogtepunt heen. De spectaculaire groei van eerdere jaren was voorbij. Er volgden echter nog veel goede jaren Totdat in 1715 het ondenkbare gebeurde: de Republiek kon de rente niet meer betalen. Bankroet. maar Een periode van consolidatie volgde.

Het succes van de Nederlanders, van de VOC, wekte de afgunst op van de omringende landen. Na een felle concurrentiestrijd, die aanleiding gaf tot enkele oorlogen, zou de dominerende positie van Holland overgaan in de handen van de Engelsen. Deze oorlogen met Engeland werden hoofdzakelijk ter zee uitgevochten dus ver van de Brabantse Noorens vandaan.

Gouden eeuw, groene aanslag en Nederlanders als voorlopers van het symbioceen?

De Gouden eeuw staat in geschiedenisboeken en kennisnetwerk beschreven als ‘economische bloeiperiode’, ‘een vroege vorm van kapitalisme’ en ‘een nieuwe fase in de ontwikkeling van de Europees-westerse beschaving’. Wikipedia zegt: “De VOC is het eerste bedrijf ter wereld dat kapitaal bijeenbracht door de uitgifte van aandelen aan toonder...Vooral voor de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden en Engeland zien historici een verband tussen de opkomst van kapitalisme en het calvinisme, dat het verdienen van veel geld beschouwt als een volstrekt aanvaardbare manier om je - door God gegeven - talenten te ontplooien.” Tijdens de Middeleeuwen werd dat beschouwd als zondig.

Als schoolmeisje in Duitsland was ik er trots op dat ik Nederlands was en niet Duits. Wij hadden kunstenaars zoals Rembrandt, die grootse zeeschepen, sterke, moedige avonturiers en de bouwmeesters van de grachtengordel. Veel meer wist ik er niet van. Later ging ik in Nederland studeren – een land dat bekend stond als tolerant en sociaal. Ook dat voelde goed – beter dan in het meer conservatieve Duitsland.

Gepokte en gemazelde boomschors met groene aanslag

Terwijl ik de Nederlandse geschiedenis recent nog eens naliep, riep het ‘Nederlands zijn’ akelige beelden op. Die Nederlanders, die voorlopers waren voor uitbuiting, slavernij, discriminatie en kapitalistische manipulatie – daar zou ik liever niet mee verbonden willen zijn. En met ‘het Nederlandse volk’ van vandaag? Ook liever niet. Het beeld van de tolerante en sociale 20ste samenleving is afgebrokkeld - vooral tijdens de ruim dertien jaar kabinet Rutte en het zogenoemd liberaal regime. Maar ja, het Nederlandse verleden en die nationaliteit is met mij verkleefd als de prille groene aanslag van algen op de grijze gepokte en gemazelde boomschors die ik fotografeerde in een Nederlands bos. Die mij een vleugje lucht gaf. Ook een minuscuul vleugje hoop? Groen is de kleur van de toekomst, van het symbioceen. Moge het symbioceenisme voorspoedig ontluiken: het samenwerken van de mens met de natuur en als deel van de natuur, moet centraal komen te staan in onze manier van kijken en in ons doen. Wie het in de kiem smoort, zal de kans op het duurzaam overleven van de mensheid als gras voor de voeten wegmaaien. Kom op erfgenamen van Nederlandse kunstenaars, sterke, moedige avonturiers en bouwmeesters! Ga aan de slag, als voorloper van de nieuwe manier van leven op jouw eigen wijze.

In 1678 maakt de Vrede van Nijmegen een einde aan de Hollandse Oorlog.

In 1688 wordt stadhouder Willem III van Oranje koning van Engeland.

Maeijcken Adriaen Geerit Hagaerts – vanaf 1680 weduwe Jan Frans Nooren

Maeijcken Adriaen Geerit Hagaerts (of Hagars) is in 1627 (?) gedoopt en op 17 mei 1654 in de Princenhaagse schuurkerk getrouwd, 26 jaar oud, ... met de weduwnaar Jacob Jacobs Gastelaars de Jonge, 38 jaar oud. Hagaerts kwam voor 1500 voor als achternaam rondom Breda en Tilburg. Jacobs eerste vrouw, Maeijcken Cornelis – de voormalige weduwe Nooren - moet dan zijn overleden en haar Nooren-kinderen krijgen dus formeel een stiefmoeder. Formeel, want die kinderen zijn al volwassen.⁷

Maeijcken Adriaen Geerit Hagaerts had met Jacob drie zonen, geboren tussen 1654 en 1657 (de eerste is waarschijnlijk vroeg overleden). Dit huwelijk zou maar ongeveer vijf jaar duren: Jacob is overleden tussen 8 maart 1658 en 18 december 1659 op ‘de stede’ te Overveld. Op 11 maart

1660 wordt er in zijn sterfhuis koopdag gehouden van huisraad, meubelen en vee. De weduwe koopt zelf "een *caffeen*, 2 *beddekens*, eenen *ketel*, *aecker ende melckcanneken*, een *taeffel ende spaeijcken*, *vercken ende runt vlees mette cuyp*, eenige *torff ende branthout*, de *hael*, *tanghe en brantijser*".⁸ Zij hertrouwde twee jaar later: op 12 november 1662 – dat moet in de Princen Haagse schuurkerk zijn gebeurd – met Jan Frans (Wouter) Nooren, oudste zoon van het echtpaar Nooren-Stevens. Hij is ca. 37 en zijn bruid is twee jaar jonger – en was formeel zijn stiefmoeder. Al zijn ze geen bloedverwanten is dit toch wel bijzonder. Jan Frans zelf werd door dit huwelijk stiefvader van haar zoontjes Adriaan en Jacobus Gastelaar. Uit dit huwelijk Nooren - Hagaerts werden vervolgens ook nog eens drie kinderen geboren (Frans, Gerrit en Cornelius). Was dit een liefdeshuwelijk of iets anders? Maeijcken was dochter van de pachter van de Grote Hoeve te Burgst (rond 1600) en Jan Frans was pachter van diezelfde Grote Hoeve in 1670. Hij heeft de hoeve wellicht direct van zijn schoonvader overgenomen.

Jan Frans overleed ca. 55 jaar oud - rond 1680 – en daarna moet Maeijcken met de hulp van haar kinderen (en hun voogden?) het boerenbedrijf hebben voortgezet. Frans Jan, de oudste zoon Nooren, is dan ca. 17 jaar. Het waren minder gunstige tijden: de Hollandse Oorlog werd uitgevochten en de agrarische depressie was in zicht. De Stormvloed van 1682 trof op 26 januari 1682 het Delta-gebied van Zuidwest Nederland en Vlaanderen. Op de Grote Hoeve bleef het gezin toch redelijk welvarend: de 'erfgoederen' die Maeijcken tenminste tot in 1694 in beheer heeft waren omvangrijk genoeg om in dat jaar de verdeling van de erfenis via een testament vast te leggen. Maeijcken was 67 jaar, nog gezond en woonde nog steeds 'op de Burghst hoeve onder de Hage'. Van haar zonen ondertekenden Adriaan, Frans en Gerrit het document. Frans trouwt in datzelfde jaar. Hier een citaat uit haar testament:

"Maeijcken Adriaen Geerit Hagens, laest weduwe van Jan Frans Noren, woende op de Burghst hoeve onder de Hage, gesondt en haere kunnen machtich sijnde, disponeert van haere na te laetene goederen: wil dat Frans ende Geerit haere sonen aen haer verweckt door

Jan Frans Noren sullen hebben d'eene helff in aller de haeff en meubele goederen, midtsgaders in de gerede penningen, obligatien, schultbrieven ende voorts, en oock de helff van de erfgoederen die sij gedurende haeren weduwlijcken staet gekocht, ende dat ten insichte sij met de voorn. Haere sonen geen afscheijt ofte bewijs van haer vaderlijke goederen en heeft gemaect gelijcke sulcx wel ten reguarde van haeren voorsonen Adriaen en Jacob Jacob Gastelaers geschiet is, ende bij desserve vaderlijk goet kort na vaders afsterven aenvaert en genoten is.

Begerende wijders dat de voorn Frans en Gerit als prelefaat sullen trekken de som van 315 gulden per persoon, als vergeldinge van den getrouwen arbeit ende goede diensten, bij de selve aen haer gedurende haren weduwlijcken staet, met alle vlijt ende naersticheijt gedaen. Ende dat voorts alle haere vordere en andere goederen so haeffelijcke als erfelijcke, penningen en effecten sullen worden gepart ende gedeelt bij de voorn. Haere drij soonen Adriaen, Frans en Geerit [hoop gekrabbel] ieder voor een gerechte derde part.

Breda, 16 november 1694."

[w.g.] het merk | gestelt bij Maeijcken Adriaen Gerrit Hagens testatrice.¹

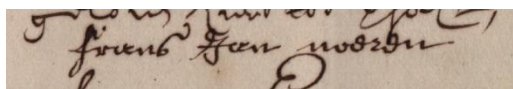
Maeijcken overleed rond 1700 - tussen 1696 en 1702.

Gezin Nooren-Eyckmans op de Grote Hoeve te Burgst

Frans Jan (of Franciscus Johannes) Nooren (*ca.1663 -†1731/36) en
Geertruij Niklaes Eyckmans (*ca.1670- †1762)

Ouders van voorvader Aarnout Frans (of Arnoldus Franciscus) Nooren

Het oudste kind van Jan en Maeijcken Nooren-Hagaerts was Frans Jan Nooren (of Noorden), geboren rond 1663 (na 1662 voor 1665). Hij gebruikte minder voornamen dan zijn voorouders en noemde zichzelf in officiële documenten soms in het Latijn – heel beschaafd: Franciscus Johannes Nooren (soms Noorden). Een aanwijzing dat zijn ouders hem naar school stuurden. Hij verwierf aanzien en respect: in 1702 was hij burgermeester.⁹ Frans Jan Nooren was zoals zijn vader landbouwer-pachter op de Grote Hoeve

van Burgst – en daar hoorde ook de plek bij waar het kasteel van Burgst gestaan had. Zijn pachtvereenkomst is in 1721 als volgt vastgelegd:

“Rudolphus van Arckel, Heer van Broekhuysen en Burgst, laat na eerstelyk de heerlyckhey: Burgst, best. vooreerst in een eene hoeve, huysinge, schuure, koe, backhuys, synde de groote Hoeve, groot onder werff boomgaert, driesen, zaey, booy en weijlanden met de plaetse daer het Sloth plaght te staen, plantagie, boomen graghte, houtwassen, plantsoen en dreven 62 bunder. In huere by Frans J. Noren (leen van Breda).”

Frans Jan trouwde op 28 november 1694 in Princenhage – en zeer waarschijnlijk gebeurde dat in de schuurkerk. Zijn bruid was Geertruij of Geertrudis Niklaes Eijckmans, geboren rond 1670. Die achternaam zou zijn ontstaan in België ten noorden van Brussel, maar kwam in 1600 ook al in Breda voor: Dit paar kreeg (ten minste) elf kinderen waarvan voorzover we weten het acht lukte volwassen te worden - dat is best bijzonder in die tijd. Op de Grote Hoeve leefden de bewoners, zoals voorheen, in welvarende en redelijk gezonde omstandigheden. Terwijl toch tot halverwege de achttiende eeuw graan- en broodprijzen laag bleven. En bovendien geregeld pestepidemieën opvlamden waarbij meer dan 10 % van de bevolking overleed ! Het negende kind en jongste zoon van Geertruij en Frans Jan was Aarnout Frans (Nooren of Noorden), geboren in 1709 op de Grote Hoeve. Hij zou mijn voorouder worden. Na de dood van Frans Jan ca. 69 jaar oud in ongeveer 1732, werd zijn weduwe de huurster van de Grote Hoeve. Geertrui zette, 62 jaar oud het bedrijf voort, samen met de volwassen kinderen voorzover die het ouderlijk huis niet hadden verlaten. Geertrui zou na vijf jaar de hoeve doorgeven: in 1737 woont zij elders.

...CONTEXT: Spaanse Successieoorlog en Patriotten en Prinsgezinden: 1701 - 1795

De Spaanse Successieoorlog (1701-1713) was een oorlog van verschillende Europese mogendheden (de "Grote Alliantie"; o.a. Engeland, Republiek der Nederlanden, Oostenrijk, en Pruisen) tegen onder andere het koninkrijk Frankrijk en het Spaanse Rijk. De Geallieerden slaagden in hun opzet: ze verhinderden dat deze beide rijken samen geregeerd werden door Lodewijk XIV van Frankrijk.

Willem III overleed kinderloos in maart 1702 en sindsdien was de Republiek gescheiden van Engeland. De Republiek vocht mee met de geallieerden. Voor haar en de bevolking was deze oorlog vooral kostbaar en uitputtend. De Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden – inclusief Breda en Burgst - bleef tot in 1795 een confederatie mét een protestantse-christelijke staatskerk.

Vanaf ongeveer 1775 vlamde de strijd op tussen Patriotten en hun tegenpartij, de Prinsgezinden. De Patriotten waren kritische burgers die de stadhouder beschuldigden van het verval van de Republiek en meer politieke inspraak eisten. De onrust resulteerde in 1787 in een Pruisische interventie ten gunste van de stadhouder Willem V, en een Franse inval in 1794.¹⁰

Geertruij Eyckmans- vanaf 1732 weduwe Nooren - en de jachtrechtverklaring van 1759 voor de heer van Burgst

Geertruij Eyckmans-Nooren, deze grootmoeder van mij – van zeven generaties teruggerekend als ik het goed tel - , werd meer dan 90 jaar oud. Ze was vanaf ongeveer 1732 weduwe. Er is een jachtrechtverklaring uit 1759 bewaard gebleven die zij heeft ondertekend. Zij verklaarde ‘omstreeks negentig jaar oud’ te zijn; dat zij als zeventienjarig meisje op Burgst kwam wonen; dat zij daar ook was getrouwd in 1694, en tot ongeveer 1737 daar gewoond had. Dus... ze heeft er eerst ongeveer acht jaar geleefd en gewerkt – wellicht als dienstmeisje - en is toen met de oudste zoon van het gezin getrouwd. Maar goed, verder verklaarde zij in 1759 ook nog: de ouders en grootouders van haar man hadden er sedert onheuglijke tijden gewoond. De moeder van haar man vertelde altijd: “dat als de Prins van Oranje op Burgst kwam dat dan de jachthonden van de Prins achter de schuur van Burgst werden gekoppeld (zodat ze niet meer vrij konden rondlopen

en niet op wild jagen). Het recht van de jacht werd door de eigenaar van Burgst, De Nobelaar, verpacht, maar hij hield daarmee op omdat de pachters teveel wild schoten.”¹¹

Aanleiding voor deze verklaring van Geertrui was een discussie over het jachtrecht van de heer van Burgst. Behalve Geertruij waren drie Noorens uitgenodigd om zijn jachtrecht te onderbouwen: drie van haar kleinkinderen, zelf te Burgst geboren, Adriaan, Aarnout en Elisabeth. Zij vertelden dat hun ouders en voorouders ‘*omtrent tweehonderd achtereenvolgende jaren op Burgst hebben gewoond en het land gecultiveerd*’; dat hadden zij gehoord van hun vader, voorouders en familie. Vanaf rond 1560 zou dat dus zijn? Nou ... tot rond 1650 wóónden de directe voorouders waarschijnlijk niet te Burgst maar in Hoogenputh – Overvelt. Maar goed, dat is vlakbij en deed er niet toe voor hun getuigenis.

Eigenaar van de Grote Hoeve – en de pacht en jacht - was vanouds de heer van Burgst. Dat zou tot in 1795 zo blijven. De pachters en bewoners van de hoeve zagen hem alleen af en toe, als hij kwam jagen of in de zomer voor een poos naar Burgst kwam voor de pacht. De hoeve diende vooral als vermogensbelegging en zijn ‘kasteel’ was ‘het Blokhuis’. Dat was een vervallen houten gebouwtje dus verbleef hij tijdens zijn bezoek aan Burgst in de herenkamer van de Grote Hoeve of in een van zijn andere hoeven.¹²

Aarnout Frans was vijftig jaar toen hij de eerder genoemde jachtrechtakte mee ondertekende ‘met geoeffende hand’ en zou mijn voorouder worden. Hij was het negende kind van Frans Jan Nooren en Geertrudis Niklaes Eijckmans, en geboren op de Grote Hoeve van Burgst in 1709.¹³

Gezin Nooren-van der Veeken

Aarnout Frans (of Arnoldus Franciscus) Nooren (*1709 - †1766) en

Cornelia Johanna van der Veeken (* 1729 - †1796)

Ouders van voorvader Adriaan Aarnout Frans Nooren

Aarnout Frans Nooren (of Noorden) was op 20 mei 1753 getrouwd met Cornelia Johanna van der Veeken. Die achternaam is vermoedelijk ontstaan voor 1500 in Hilvarenbeek. Zij was 24 jaar oud en hij een weduwnaar van 44 jaar zonder kinderen. Uit hun huwelijk werden voorzover bekend vijf kinderen gedoopt. Het eerder geciteerde artikel in De Brabantse Leeuw schetst Aarnouts eerste huwelijk, en beschrijft doop, trouwen en overlijden van de kinderen en kleinkinderen van Aarnout en Cornelia. Hun vijfde kind, Adriaan Aarnout, zou mijn voorvader worden. Aarnout Frans Nooren en Cornelia Johanna van der Veeken zijn de laatsten van mijn directe voorvaders die als landbouwers leefden op de Grote Hoeve te Burgst. Aarnout en Cornelia bleven welvarend – ze waren zelfs relatief rijk. Aarnout was in 1740 armmeester in de Hage. Hij overleed in 1766 na 13 jaar huwelijk, 57 jaar oud, en kreeg een dure ‘groot kleet’ begrafenis ‘bij ’t dorp’. Aarnout heeft de enorme veranderingen van de 18de eeuw net niet meer meegemaakt: de toename van de armoede in Nederland, de strijd tussen Patriotten en Prinsgezinden en de ‘fluwelen revolutie’. Zijn weduwe Cornelia kreeg er wel mee te maken; eerst met intimidatie en chantage en later, in 1793, moest zij op de Grote Hoeve plunderingen van Franse soldaten gedogen. Cornelia zou ongeveer 30 jaar weduwe Nooren blijven.

9

Een paar jaar eerder, in 1790, heeft Cornelia allerlei veranderingen te Burgst kunnen volgen, zoals het afbranden van de Kleine Hoeve, de herbouw ervan, en de bouw van een Frans-classicistische landhuis in de zuidelijkste punt van Burgst. Cornelis Jan Wouter Nahuys (1762-1831) bouwde dit landhuis als ‘kasteel’ ter vervanging van het vervallen blokhuis op de plek van de oude burcht. Nahuys werd in 1786 heer van Burgst doordat hij trouwde met de rijke vrouwelijke erfgename Johanna ‘Anna’ Elisabeth Crul (1764-1850). Het echtpaar Nahuys-Crul bleef ook na 1795, na het instellen van de Bataafsche Republiek in ‘het kasteel’ wonen. Nahuys was een liberale protestant en dat zal eraan hebben bijgedragen dat het hem lukte hem om eigenaar en bestuurder van Burgst te blijven. Burgst veranderde van ‘heerlijkheid’ naar landgoed.¹⁴

...CONTEXT: *Armoede neemt toe vanaf 1774*

Vanaf de middeleeuwen waren aan de meeste parochiekerken – zo ook in Princenhage – verbonden met een zogenaamde ‘armentafel’ of ‘Tafel van de Heilige Geest’. Dat was een verzameling van bezittingen, voorraden, giften en huizen die werden beheerd door Heilige

Geestmeesters, later armmeesters genoemd. In de 17de eeuw heeft bijvoorbeeld Jan Noren, een van de zonen van Wouter Frans Nooren, kleine geldbedragen nagelaten aan de Heilige-Geest Tafels van Etten en Princenhage. De armenzorg was afhankelijk van liefdadigheid, verbonden aan de kerk, maar armmeesters werden aangestuurd door de landheer, magistraat of staatsoverheid. Armmeesters hielden toezicht op de uitdelingen van bijvoorbeeld brood aan de honger lijdende armen. Ze waren ook lid van het dorpsbestuur en werden betrokken bij beslissingen over belangrijke dorpsaangelegenheden. In Staats Brabant bleven de armmeesters en 'De Tafels van de Heilige Geest' bestaan tot in de 19de eeuw als belangrijkste instantie voor armenzorg. Dat gebeurde om praktische redenen. Er waren in de meeste Brabantse dorpen onvoldoende gereformeerden om de zorg voor armen over te nemen en om de overheidsfunctie van armmeesters te bemannen.

Vanaf 1774 ongeveer – vanaf het begin van de strijd tussen Patriotten en Prinsgezinden en een voedsel- of broodcrisisjaar- nam de armoede in Nederland flink toe. Het overgrote deel van de bevolking was arm, ontevreden en moedeloos en dat zou tot rond 1850 – 1875 zo blijven. De armenvoorziening – door liefdadige instellingen - schoot tekort. In de steden had de helft van de gezinnen geen werk en geen vast inkomen. Zij moesten dagelijks hun hoofd boven water houden: zien te overleven in ongezonde krotten en sloppenwijken. Op een karig dieet van meelpap, brood, erwten, wortelen, pastinaak of later, vanaf 1727 aardappel. De elite, de adel, eet vanaf de 16de eeuw gevarieerder en leert genieten van chique Franse diners met veel vlees. Families op het platteland, de boeren, konden zich veelal redelijk goed redden met hun graan en andere landbouwproducten en hadden in ieder geval beschikking over vers water. Pas vanaf 1900 zou in Nederland de overheid maatregelen nemen om iets te doen aan armoedebestrijding door verbetering van de woonomgeving en gezondheid van de minder bemiddelde burgers.

Weduwe Cornelia Nooren-v.d. Veecken, de brandstichters en plunderende Fransen

In 1766-1768 kregen de boeren te Burgst te maken met opzettelijke brandstichting en afpersing. In november 1766 werd er in de schuur van de boerderij van Jan Bastiaansen een met potlood geschreven brief gevonden beginnende met de woorden: *'wy komen U weder aenspreken, wey hebben over eenige jaren u nog eens gevonden, wey komen om tweehondert gulden'*. Uit vrees legde Jan er honderd gulden neer, met een briefje erbij of de brandbriefschrijver hier genoeg mee wilde nemen. Er kwam echter een tweede brief, waarin vermeld werd, dat de afperser geen genoeg nam met die honderd gulden, waarop er weer honderd gulden werd neergelegd. Ook dit geld verdween, maar er was niet gezien wie het ophaalde. In november 1767 kwam er een derde brief. De dader werd niet betrapt.

Op de boerderij van Jan Dingeman Lips werd op 7 maart 1768 een brandbrief aangetroffen op de schuurdeur, beginnende met *'wey u te vragen twee honderd gulden die te besteedden aen het hecken van Burgst tegen den paal'*,

Het verhaal stopt hier zodat we achterblijven met open vragen. Zou ook deze derde afpersing zijn gelukt? En zou Cornelia op een van de rijkste pachthoeven van de buurt, de Grote Hoeve niet ook een brandbrief hebben gekregen? In 1766 was Cornelia net weduwe Nooren geworden, 37 jaar oud. De hierboven genoemde andere ontvangers van de brandbrieven waren burens van Cornelia. Jan Dingeman Lips was de vader van Elisabeth Lips, de eerste vrouw van Cornelia's man. Jan Bastiaansen is te identificeren met de vader van Johanna Bastiaansen – die later met Cornelia's kleinzoon Koos Nooren zou trouwen. Werden al deze bedreigingen gedreven door armoede en honger of door afgunst en boosheid?

Schuur van de Grote hoeve

De volgende melding van een bedreiging te Burgst dateert van vijftientig jaar later. De rond 1774 begonnen strijd tussen Patriotten en hun tegenpartij, de Prinsgezinden is aanvankelijk blijkbaar niet of nauwelijks tot in Burgst uitgevochten.

Dat gebeurt wel in 1793: in dat jaar hebben Franse troepen in Princenhage huisgehouden en de – relatief rijke – weduwe Cornelia gedwongen vee en hooi, haver en rogge af te staan. Was dat in die schuur die ik zag in 2019 opgeslagen? Haar tweede zoon Jan

ging met andere dorpsgenoten de schout vragen een burgerwacht op te richten. De schout weigerde. Daar is deze groep van dorpingen flink boos over geworden.

...CONTEXT: *Bataafse Republiek en Franse bezetting van Nederland: 1794-1814*

In 1795 werd de Bataafse Republiek uitgeroepen met Franse steun en zo eindigde de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. De Franse of Bataafse Republiek was op papier onafhankelijk, maar stond onder invloed van Frankrijk. Toch begon nu het Koninkrijk der Nederlanden duidelijke vorm te krijgen als land, als staat met een gecentraliseerd staatsbestel: een staat naar Frans voorbeeld. En een 'fluwelen' revolutie moest een bloederige revolutie voorkomen.

11

Rond 1792/1796 kregen de Nederlanden een Burgerlijke Stand; in 1798 een eerste Grondwet.

...CONTEXT: *Bierbrouwerijen doen goede zaken tot in de 19de eeuw*

Dat bier voor het gewone volk in de Middeleeuwen de gebruikelijke drank was is algemeen bekend. Men dronk overdag bier zoals wij nu koffie, thee en frisdrank. Dat was overwegend dunbier of voedzamer bier met weinig alcohol en meestal veiliger dan water. Het water was in de steden vaak vervuild, terwijl bier bij de bereiding gekookt en gefilterd werd. De eerste commerciële brouwers ('coopbrouwers') met de bierbrouwerij als gespecialiseerde tak van nijverheid, manifesteerden zich met de opkomst van de steden in de 12e en de 13e eeuw. ... Zij moesten echter de strijd aangaan met de vele brouwerijen van geestelijke instellingen (kerken, kloosters, gasthuizen). Die hadden voorrechten waaraan pas vanaf ca. 1576, tijdens de Reformatie, een einde kwam.

In de 17de eeuw, de Gouden Eeuw, profiteerden de bierbrouwerijen van het opbloeien van de wereldhandel - vooral in de Hollandse steden. Vanaf 1700 werd het langzaam gebruikelijker om thee en koffie te drinken. Toch doen brouwerijen goede zaken tot rond 1850. In Brabant en Limburg had in de 18de en 19de eeuw bijna ieder dorp ten minste een kleine zelfstandige brouwerij. En dus ook een eigen smaak bier. Dit is meestal bovengistend bruin. In de museumbrouwerij van het Openluchtmuseum in Arnhem kan men zien hoe een traditioneel Brabants bier tot stand komt. De industrialisatie kwam in Nederland laat op gang, pas vanaf 1850. Daarna zijn veel kleine brouwerijen verdwenen of opgekocht door industriële brouwerijen.¹⁵

Vanaf 1791: mijn twee voorouderlijke bierbrouwers Nooren in 'de Koe'

Adriaan Aarnout (Adrianus Arnoldus) Nooren *1764 – 1847 echtgenoot van
Johanna Jacobus Leijten *1769-1847
ouders van voorvader

Jacobus (Koos) Nooren *1809-1878 echtgenoot van
Joanna Bastiaansen *1806-1876
ouders van Adrianus (Janus) Nooren

Adriaan Aarnout (Adrianus Arnoldus) Frans Nooren was de eerste commerciële voorouderlijke Nooren-bierbrouwer. Hij is gedoopt in 1764 en was de jongste van de drie zonen van Aarnout Frans Nooren en Cornelia Johanna van der Veen. Op 26 september 1790 trouwde hij, 26 jaar oud, met Johanna Jacobus Leijten, 21 jaar oud, beide wonende te Princenhage. De achternaam Leijten kwam al voor 1500 voor, het meest rondom Tilburg. Kort daarna, in 1791, kocht zijn moeder Cornelia voor hem een rond 1700 gebouwde boerderij en brouwerij in Princenhage; nu Liesbosstraat nr. 43-45 (eerder: de Slingsersakkers bij t'Dorp aen de Dreeve). Zij was 62 jaar oud, al 25 jaar weduwe Nooren en zou vijf jaar later overlijden. Waarschijnlijk was het Adriaan die aan deze brouwerij de naam 'de Koe' gaf.

Buurtcentrum De Koe in de voormalige schuur van de brouwerij...

en een oud en nieuw bedrijfsgebouw ernaast.

Vanaf het midden van de 18de eeuw zijn steeds meer gegevens van de Brabantse Noorens en hun gezinnen bekend en gepubliceerd in het eerder aangehaalde artikel in De Brabantse Leeuw. Ik beperk mij tot de directe afstammingslijn. De feiten kon ik aanvullen op basis van enkele intussen online beschikbaar gekomen registers van de burgerlijke stand die bewaard worden in het Stadsarchief van Breda. Deze voorlopers van de boekjes van het bevolkingsregister zijn het resultaat van volkstellingen die in 1807-1808 en vanaf 1829 geregeld plaatsvonden.

Adriaan had de bijnaam 'de rijke brouwer Nooren' omdat hij naast 'de Koe' in de omgeving veel bezittingen had: verschillende huizen en hoeven, en allerlei percelen grond. Hij woonde onder meer op de buitenplaats 'Bouwlust' in Vuchtschoot – zoals dat gepast was voor zijn status. Bovendien had hij enkele knechten in dienst – twee ervan werkten in de brouwerij.

Zijn moeder Cornelia had ook al een reputatie als rijke weduwe Nooren op de Grote Hoeve, maar in ruimer perspectief bekeken viel het met die rijkdom en aanzien van beiden wel mee. Cornelia woonde weliswaar in welvaart op de Grote Hoeve – maar dat was wel een pachthoeve en eigendom van de heer van Burgst. En zoon Adriaan

combineerde het bierbrouwen met de landbouw zoals honderden anderen in Brabant in die tijd. Zijn rijkdom, zijn bezittingen en erfgoed, en de verdeling daarvan zijn in zijn testament en in dat van zijn vrouw Johanna in hun testamenten van 1833 en 1842 heel precies vastgelegd.

...CONTEXT: De Verlichting of Eeuw van de Rede

In de achttiende eeuw werden de ideeën van de Renaissance, van het humanisme en van de protestanten verder uitgewerkt in de cultureel-filosofische en intellectuele stroming die als Verlichting bekend staat. Het werd de Eeuw van Verlichting of de Rede – de 'tijd van pruiken en revolutie'. De hogere stand – herkenbaar aan de pruiken – vormde zich een nieuw eigen

wereldbeeld. Gebruik van de rede en wetenschap kwam daarin centraal te staan. Ondertussen groeide de onvrede van het gewone volk over hun armoede en de voorrechten van de hogere stand. De overtuiging dat de bestuursvorm moest veranderen, drong tot steeds bredere kringen door. Ook in Nederland. Onder invloed van verlichtingsidealen werd gepoogd een nieuw, beter politiek systeem te ontwerpen: een staat naar Frans voorbeeld – maar wel via een ‘fluwelen’ revolutie in plaats van een bloederige.

Vrijheid, gelijkheid en broederschap werd tijdens de Franse Revolutie het motto voor de nieuwe regimes. Vrijheid van levensvisie, rechtsgelijkheid en een broederlijke verbondenheid. De ethische regels, de basis voor de ‘broederlijkheid’, had de christelijke kerk al in de samenleving geïntroduceerd. Die waren handig en kon men handhaven. Om de weg vrij te maken voor vrijheid en gelijkheid zijn met ingang van de Bataafse Republiek de voorrechten van de gereformeerde kerk en de adel afgeschaft. Zo eindigde met de Verlichting en Franse revolutie het tijdperk van dogmatisch autoriteitsgeloof – dogmatisch geloof op gezag van de geestelijken en hogere stand.

In 1795 maakt de standenmaatschappij plaats voor de klassenmaatschappij.

Afgezien van de geestelijkheid had je tot in de eerste helft van de negentiende eeuw twee standen. De adel, elite of hogere stand, en het gewone volk. Afkomst, geboorte, bepaalde bij welke stand je hoorde en waren binnen beide standen hogere en lagere groepen. Opklimming was niet mogelijk; afgezien van wat uitzonderingen. Het gewone volk bestond uit de boeren, de dorpelingen en stedelingen, de armen en loonarbeiders, de mannen en vrouwen. De hogere stand, dat waren de heren en dames, de ‘gegoeden’, ‘beschaafden’, ‘deftigen’, ‘aanzienlijken’, ‘fatsoenlijken’. De adel had voorrechten, verzorgde rechtspraak, bestuur en oorlogsvoering en leefde in luxe van de opbrengsten van de boeren die voor hen werkten.

Officieel eindigde de standenmaatschappij dus met de Verlichting en de Franse Revolutie – in Nederland in 1795. Weg met de pruiken! Echter: veel voorrechten voor ‘aanzienlijken’ en andere aparte groepen bleven bestaan en zo maakte de standenmaatschappij plaats voor een klassenmaatschappij. Opklimming was voor de armeren nog ruim vijftig jaar nauwelijks mogelijk; afgezien van wat uitzonderingen. Dat kwam vooral door de inrichting van het onderwijs in het toenmalige Nederland. Het merendeel van het gewone volk kon zich tot rond 1850 hooguit lager onderwijs veroorloven. Er waren dus – en zijn tot op vandaag – nog veel stappen te zetten voor meer rechtsgelijkheid en meer broederlijkheid of solidariteit.

Vanaf begin van de klassenmaatschappij bepaalde de sociaal-economische positie van een persoon in de samenleving zijn maatschappelijke positie. Die sociaal-economische positie was gebaseerd op de klasse van de ouders, inkomen, functie of vermogen. Samenvattend: op mate van beschaving en vermogen. Wie hoger op de ladder van klassen stond gold als ‘beter’ en ‘meerwaardiger’. Officieel hebben we nu, meer dan tweehonderd jaar later, in Nederland deze rechtsongelijkheid niet meer – maar hoe staat het met de toepassing in de dagelijkse leven? Denk aan discussies over inclusiviteit en discriminatie...

Met uitzondering van de ‘hereboeren’ behoorden boeren en ambachtslui – dus ook mijn Nooren-voorouders in de standenmaatschappij tot het lagere, gewone volk. Weliswaar tot ‘toplaag’ daarvan, of de middengroep – ze waren immers redelijk rijk.

In 1795 kwam er een einde aan de staatskerkachtige status van de Nederduits gereformeerde kerk; het was geen officiële publieke kerk meer. Haar voorrechten werden afgeschaft.

Elke katholieke gemeenschap kon een verzoek indienen voor teruggaaf van hun kerk en kerkgoederen. Plaatselijke besturen moesten beslissen over een eventuele teruggaaf.

Brouwer Adriaan en zijn zonen steunen kerk en armen

Adriaan ‘de rijke brouwer Nooren’ heeft zich in 1798 in Princenhage persoonlijk ingezet voor teruggaaf van de Grote Kerk of Sint Martinuskerk – de dorpskerk - met bijbehorende goederen aan de katholieken. De protestanten weigerden verschillende keren die kerk over te dragen. Uiteindelijk werden gebouw en kerkgoederen in 1800 via een besluit van de Eerste Kamer toegewezen aan de katholieken.¹⁶

Martinuskerk in 2019

Adriaan was zoals zijn zoons Aarnout (Arnoldus) en Jacobus - Koos, ‘de tweede brouwer Nooren’ - lid van een religieuze vereniging, de confrérie van het Heilig Sacrament. Wat hun namen aangaat gebruik ik hun voorkeur zoals die naar voren

komt in de archiefstukken. Die katholieke broederschap was opgericht in 1803 en verbonden aan de St. Martinuskerk te Princenhage. Veel kerken kenden zulk een broederschap ter bevordering van de devotie van het sacrament van de eucharistie. De namen van (sommige?) overleden leden van deze broederschap werden op de muren achterin de Martinuskerk geschilderd: een of twee voorletters van de voornaam, de achternaam en de datum van overlijden. Vijftien keer is de achternaam ‘Nooren’ te lezen, met als eerste J.F. Nooren: 27 augustus 1831 en als laatste A.C. Nooren: 26 januari 1937. Jacobus - Koos is vermeld als J.Nooren:29 december 1878’. Waarom zou de naam van zijn vader Adriaan zijn vergeten? Er had toch ook moeten staan: ‘A.A. Nooren: 25 november 1847’¹⁷

In 1804 was Adriaan Aarnout armmeester zoals zijn vader. Zijn zoon Jacobus- Koos was lid van het katholieke armbestuur van de Martinusparochie. De armenzorg was toen nog steeds een taak van de rijkere bedeelde katholieken. Daar zat waarschijnlijk vanouds ook een portie eigenbelang in verstopt. Het verminderen van honger en armoede zou immers toch moeten leiden tot vermindering van diefstal en allerlei overtredingen (zoals die afpersing te Burgst in 1766).

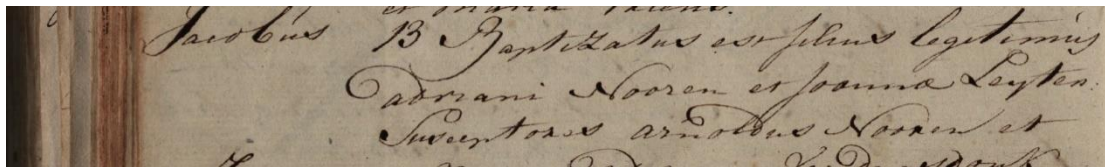
In 1806 werd de Bataafse Republiek opgeheven en werd het Koninkrijk Holland gesticht. Napoleon stelde zijn derde broer, Lodewijk Napoleon Bonaparte, aan als koning van Holland.

In 1808 verklaarde Lodewijk Napoleon alle religies gelijk; allen hadden recht op een kerk. Protestant konden per dorp met subsidie een kleine kerk voor henzelf bouwen zodat zij afstand konden doen van een oorspronkelijk katholieke kerk waar zij hun diensten bielden.

Uit het huwelijk Adriaan Nooren-Johanna Leijten werden acht kinderen geboren. Het zesde (Jacobus nr.een) overleed in 1808, net geen twee jaar oud, en het achtste (Jean), in 1819, net geen zeven jaar oud.

Jean is een Franse naam. Tja, de taal van de geleerden en de hogere stand was ooit Latijn, daarna Nederlands. Jean kwam op de wereld toen Nederland al 18 jaar in Franse handen was. Kijk, details zoals dit vind ik fascinerend! Unieke dingetjes die precies of juist helemaal niet bij het tijdsbeeld passen. Net alsof er vanuit het verleden iemand naar mij knipoogt. Het gezin hield vast aan tradities en bleef ‘goed katholiek’ – maar dit is toch een kleine aanpassing aan veranderde tijden.

Het zevende kind en de derde van de zonen die de kindertijd overleefden was mijn voorvader: Jacobus (Koos) Nooren, is gedoopt op 13 juni 1809 te Princenhage. Hij was de eerste van mijn directe voorvaders van vaders kant die klassikaal les kon krijgen volgens de Schoolwet.

Registratie van de doop van Jacobus, legitieme zoon van Adrianus Nooren en Johanna Leyten in het doopboek van Princenhage, stadsarchief Breda

...CONTEXT: Onderwijs voor allen vanaf 1806; Schoolstrijd 1806-1917

Het onderwijs was een privé zaak in Nederland tot in 1806. In christelijke of particuliere instellingen konden kinderen leren schrijven en lezen. Verder kregen ze er vooral godsdienstonderricht en eventueel ambachtelijk onderwijs. Wie zich dat kon veroorloven – de adel – nam huisleraren in dienst of stuurde zijn kinderen naar klasjes van de leraar thuis. Prestigieuze scholen en universiteiten boden hoger onderwijs.

De onderwijswet, zogenoemde ‘Schoolwet’ van 1806 gaf structuur aan een onderwijs voor allen op christelijke basis – vrijblijvend, zonder leerplicht. Leraren moesten vanaf 1806 klassikaal les gaan geven, bevoegd zijn tot onderwijzen, zowel maatschappelijke als algemene christelijke deugden onderwijzen. De overheidszorg bleef zich voorlopig echter beperken tot de oprichting van openbare lagere scholen, bestemd voor de lagere stand; vandaar dat onze grondwet nog altijd in eenzelfde hoofdstuk ‘Onderwijs en armbestuur’ samenbrengt. De wet was de opmaat voor ‘de schoolstrijd’ over de nadere vormgeving van het onderwijsbestel die tot 1817 zou duren.

15

In 1809 kregen de Nederlanden een Wetboek van Strafrecht, in 1811 verplichte achternamen.

In 1810 lijfde Napoleon de restanten van het koninkrijk Holland in bij het Eerste Franse Keizerrijk.

In 1814 werd Nederland een onafhankelijke staat na twintig jaar (!) onder Frans regime.

EINDE VAN HET DEEL TOT 1814 VAN VADERS ZIJDE

NOTEN

¹ Belangrijke andere oorzaken van de economische groei waren: 1) de stroom van vakbekwame migranten naar het Noorden als gevolg van het verlies van het Zuiden; 2) de verovering van het rivierengebied, waardoor de contacten met het Duitse achterland hersteld werden; 3) de blokkades door de Staatse vloot op de Schelde, de Eems en de Vlaamse kust.

² <https://erfgoed.breda.nl/erfgoed/archief/schuurkerkstraat-en-schuurkerksteeg-princenhage>

³ De Brabantse Leeuw stelt dat de voogd van de kinderen in 1632 ‘de haeff, meubels, vee en allerlei andere goederen heeft verkocht. De Brabantse Leeuw, 44/2, 1995 ; pp/65-75; J.P.Nooren en M.Nooren "Het geslacht Nooren uit Princenhage".

⁴ Zie De Brabantse Leeuw 44/2, 1995 op pagina 68 onder IIIbis en de genealogie van de Gastelaars. Deze Jacob leefde van ca 1615 tot 1659 <https://www.genealogieonline.nl/en/van-gastel-genealogie/I1070972015.php> Deze genealogie veronderstelt dat Maeijcken ongeveer in 1620 zou zijn geboren, maar dat houdt er geen rekening mee dat zij in 1632 al vijf kinderen had gebaard.

⁵ Bron: 'Veldnamen in Princenhage 4.17 Burgst, Gageldonk en Hambroek; pag 39: GROTE HOEVE. Geciteerd – 1670 – R727, F311V-312: Justus de Nobelaer verhuert aen Jan Frans Wouter Noorden de grote Hoeve. C.J.M. (Christ) Buiks, kaarten H. de Kievith. Uitg. gemeente Breda. Erfgoedrapport 60. 27 delen, 2455 pag. <https://erfgoed.breda.nl/downloads/>; zie onder de link het menu 'Erfgoedrapporten, overig

⁶ <https://nl.wikipedia.org/wiki/burgst>

⁷ Volgens <https://www.genealogieonline.nl/en/stamboom-van-engeldorp-gastelaars/I1167111853.php> is ze op 2 juli geboren en werd ze op 4 juli 1627 gedoopt - De Brabantse Leeuw 44/2, 1995 stelt dat ze is gedoopt op 27 mei 1630

⁸ Bron 'De Brabantse Leeuw' jrg.44/ 1

⁹ J. Denman, Allerhande acten (Minuten), 1700 - 1702, Notariële archieven Breda, inventarisnummer 0448, aktenummer 129

¹⁰ Bronnen voor de CONTEXT teksten is het online kennisnet' o.a. <https://kunst-en-cultuur.infonu.nl/geschiedenis/3397-de-reformatie-in-de-nederlanden.html> en <https://historiek.net/reformatie-oorzaken-hervorming-samenvatting/72265/> en Wikipedia

¹¹ Veldnamen in Princenhage 4.17 Burgst, Gageldonk en Hambroek; pag.24 Zie ook vorige noten.

¹² <https://stadsarchief.breda.nl/verdieping/blog/104-burgst-800-jarig-landgoed-in-40-jarige-stadswijk-deel-1>

¹³ De Brabantse Leeuw 44/2, 1995; J.P.Nooren en M.Nooren"Het geslacht Nooren uit Princenhage

¹⁴ <https://stadsarchief.breda.nl/verdieping/blog/130-burgst-800-jarig-landgoed-in-40-jarige-stadswijk-deel-2>

¹⁵ https://nl.wikipedia.org/wiki/Bier_in_Nederland; <https://www.openluchtmuseum.nl/page/921/bierbrouwerij> en <https://www.bhic.nl/ontdekken/verhalen/brouwerij-de-roskam>

¹⁶ <https://erfgoed.breda.nl/erfgoed/archief/hervormde-kerk-in-princenhage>.

¹⁷ De Brabantse Leeuw 44/2